

Ahmet Alibašić, *Načela dobre vladavine u islamskoj civilizaciji*, Sarajevo: Centar za napredne studije, 2022. 140 str., ISBN 978-9926-471-56-9.

Utemeljivanje dobre vladavine u islamskoj tradiciji

Knjiga sa zanimljivim naslovom *Načela dobre vladavine u islamskoj civilizaciji* objavljena je na bosanskom jeziku u jesen 2022. godine. Autor je dr. Ahmet Alibašić, redovni profesor na Katedri za islamsku civilizaciju Fakulteta islamskih nauka Univerziteta u Sarajevu i potpisnik, u različitim akademskim i administrativnim ulogama, vrijednih izdavačkih publikacija i radova o islamu i muslimanima u proteklih četvrt stoljeća. Izdavač je Centar za napredne studije u Sarajevu a recenzenti prof. dr. Zuhdija Hasanović i prof. dr. Ermin Sinanović. Knjiga sadrži zahvalu, uvod, tri poglavlja, završne misli i bibliografiju, na ukupno 140 stranica A5 lijepo uređenog i preglednog teksta.

U uvodnom dijelu studije (str. 9–17) autor navodi izreku (*hadis*) Muhammeda, a.s., u kojoj je zatražio od svojih drugova (*ashaba*) da mu garantiraju šestero a on će njima garantirati Džennet: govorite istinu, ispunite obećanje, opravdajte povjerenje, čuvajte stidna mjesta, oborite poglede i čuvajte svoje ruke. Time je nagoviještena namjera autora da temu primarno istraži s pozicije osnovnih izvora islama – Božije riječi (Kur'ana) i Poslanikove, a.s., tradicije i prakse (sunnat). Poveznicu sa savremenosti uočavamo na početku knjige kroz poređenje postupanja sovjetske i švedske vlasti prilikom nuklearne katastrofe u Černobilu 1986. godine, odnosno skrivanja zastrašujuće istine od javnosti s jedne i obznanivanja gorke istine s druge strane. Uvod nudi kratku savremenu historiju ideje „dobre vladavine“, započetu naporima Svjetske banke iz 1989. godine da u postsaharskoj Africi uvede ovaj koncept. Autor nas upoznaje s namjerom da u ovom djelu ukaže samo na neke elemente dobre vladavine iz islamske perspektive s nadom da će pobuditi interes za nova istraživanja ove teme. I zaista, čitanje djela budi tu vrstu interesa i zapitanosti o razlozima zbog kojih tako rijetko imamo priliku čitati analitički tekst muslimanskog autora o vlasti i vladavini. Fokus studije usmjeren

je na tri teme: (1) učesće građana u političkim procesima, odnosno na način na koji se legitimira vlast, (2) vladavinu prava i c) profesionalizam u javnom sektoru. Autor priznaje da traga za osnovnim elementima nečega što bi se moglo nazvati islamskom koncepcijom dobre vladavine, što se prepoznaje kao cilj istraživanja u odnosu na islamske vrijednosti. Nakon konstatacije da je status dobre vladavine u islamskoj tradiciji relativno nova tema, autor donosi kraći uvid pisaca i studija nastalih u pokušaju konstruiranja arhitekture nove teorije „islamskog upravljanja“, kroz analizu klasične pravničke i moderne muslimanske političke teorije, ili još preciznije kroz fokusiranje na strukturu umjesto na proces i rezultat, odnosno na pravo umjesto na etiku. Na taj način, prema mišljenju autora, ostavlja se dovoljno prostora za dalje utemeljivanje ideje dobre vladavine u islamskoj tradiciji, što je bio osnovni zadatak ove knjige. U podnožnim napomenama Uvoda ponuđen je bogat popis literature za definiranje termina i naučnih oblasti koje se bave temom dobre vladavine u svijetu i kod nas.

U prvom poglavlju knjige, naslovljenom „Dogovorna i odgovorna vlast“ (str. 19–54), pronalazimo zanimljive citate o stanju islamske civilizacije izazvanom stoljetnom borbom između sile i istine, o tome ko ima pravo da vlada, odnosno ko je krajnji izvor legitimne vlasti. Zagovaranje i negiranje suvereniteta zajednice samo je jedno u nizu pitanja za čiju je obradu, smatra autor, potrebno novo promišljanje islamskih tekstova i muslimanske političke prakse. Svjestan neminovnosti pluralnosti mišljenja, autor povremeno navodi i mišljenja za koja kasnije kaže da se s njima ne slaže (naprimjer str. 16, 21), zatim navodi mnoštvo izvornika na arapskom jeziku iz klasičnog i savremenog perioda, valorizira (*tahridž*) izreke Poslanika, a.s., što je prava rijetkost kada čitamo muslimanske autore. Kod muslimanskih autora koji pišu o temama poput ove upućeniji čitalac obično jasno uoči na čemu se zasniva njegov pogled, na osnovnim izvorima islamskog prava i arapskim izvornicima ili na zapadnim studijama ispisanim po strogim uzusima zapadnjačke metodologije. Dr. Alibašić, kada je u pitanju rad koji je ponudio javnosti, nema dominantne izvore, on donosi koncizan i jasan pregled stavova kroz vrijeme posmatrajući zadatu temu s obiju strana. Posebno zanimljivim čini se analiziranje koncepta šure u islamu unutar dvadeset pet savremenih studija o islamskim političkim vrijednostima te razlike između šure kao političkog imperativa volje onih kojima se vlada i *mušavere* kao preporuke vlasti da se s njima savjetuje. Autor čitaoca upoznaje s glavnim tezama Fazlurrahmana, Muhammeda Asada i Turabija o šuri. Razgovjetno artikulira stav koji je njemu bliži i često se koristi logičkim dokazivanjem same naravi vlasti, zagovara stav da je muslimanska vlast republikanska i demokratska, da ummet ima posljednju riječ, odbacuje mogućnost da muslimanska vlast bude monarhija kao forma nasljedne vlasti, autokratija i svaki oblik diktature, poentira da se Bog obraća muslimanima, a ne

vlastima, da je primarni adresat Božije poruke zajednica, a ne vladari. Stiće se dojam kako autor zajednicu predstavlja kao idealnu te ipak ne nudi pogled na zajednice koje pak pripadaju retrogradnom periodu (*fesadu zeman*) islamske civilizacije, a takvih je zajednica bilo i ima. U tom smislu se načela dobre vladavine u ovom djelu mogu posmatrati u duhu Farabijevog *Grada vrlina (el-Medine el-fadile)*, a neki citati se na momente doimaju kao preoštri ili kao konstatacije. Moguće je da je ipak riječ samo o dojmu čitaoca. Odjeljak ovog poglavlja „Konsenzus rane muslimanske zajednice“ kazuje da je glavna svrha postojanja vlasti bila služenje zajednici, da je ideja o tome kako vladari imaju sveto pravo da vladaju zapravo bila nastavak bizantijsko-perzijske tradicije, da šura nije bila institucionalizirana, ali da je itekako bila prakticirana, da je istina emanet, da je preuzimanje javnih funkcija u cilju promocije vjerskih vrijednosti i dobre vladavine jedna od najvećih vjerskih obaveza, da iz suvereniteta zajednice proizlazi odgovornost vlasti prema toj zajednici i pravo zajednice da nadzire rad vlasti. U drugom odjeljku „Historijski kompromisi i pronevjere“ kazuje se da su sukobi među ashabima odigrali i još uvijek igraju ulogu prvog grijeha među kršćanima, da korumpirane vlasti i servilna ulema manipuliraju islamom. Autor donosi niz konstatacija o tome da je slobodarski duh beduina prekratko igrao pozitivnu ulogu, o procesu iskorištavanja vjere umjesto da joj se služi i o Ardaširovom izumu u nastojanju da pod kontrolu stavi vjerski autoritet u državi kroz perzijsku kulturu političkog politeizma i robovanja „etici pokornosti“ i „imperijalnim vrijednostima“. U ovom poglavlju intenzivirano je pozivanje na izvore koji su ostavili vidljiv trag na autora, poput Šinkitija i drugih savremenih teoretičara islamske političke misli nadahnute klasičnim djelima islamskog javnog prava (*sijase šer'ijje*) u poznatim djelima *el-Abkamu es-sultanije*. Za anomalije muslimanske vlasti autor primarno odgovornima smatra islamske pravnike (*fekih*) koji su relativiziranjem koncepta šure i drugih važnih političkih pitanja onemogućili islamsko jedinstvo, koje opet nije moguće bez političkog legitimiteta jer je odsustvo legitimnih vlasti u muslimanskom društvu najveći izvor slabosti. Praćenjem teksta nameće se pitanje šta je bilo rješenje u vremenu fekiha i šta je rješenje danas. Šta i ko to brani muslimanima? Radi se o vremenima u kojima su muslimani imali mogućnost izbora manjeg zla, vrlo rijetko izbora većeg dobra, vremenima smirivanja, a ne produbljivanja buna i ustanaka. Prilikom čitanja naslućuje se ispravna opcija, za koju autor tvrdi da je, nažalost, izostala. Doima se kako autor nije odolio izazovu da u radu citira teoretičare islamske političke misli koji osuđuju islamske pravnike za nečinjenje ispravnijeg, mada se pažljivim uvidom u cjelokupni rad razaznaje da autor razumije okolnosti i ponuđena politička rješenja muslimana kroz vrijeme. Naravno, ostaje žal zbog svih onovremenih i ovovremenih muslimanskih nesnalazjenja u kreiranju bolje vladavine ili, preciznije, dobre vladavine o kojoj

autor piše. U „Zaključnim mislima“ ovog poglavlja autor ističe da su beznade i pesimizam najveći neprijatelji promjena, da je loša vladavina svaki vid moralnog, teološkog i intelektualnog pravdanja loše vlasti, da je izbor između političkog legitimiteta i jedinstva zajednice zapravo lažna dilema, da se savremeni muslimani ne bi trebali osjećati neugodno zbog ugledanja na Evropljane te kako su politički problemi muslimanskog svijeta dobrim dijelom uvezeni pa bi to mogao biti slučaj i s rješenjima. U podnožnim napomenama prvog poglavlja autor se poziva na eminentna imena i njihove nezaobilazne radove o temi dobre vladavine.

U drugom poglavlju knjige, „Vladavina prava u islamskoj civilizaciji“, (str. 55–89) autor govori o još jednoj u nizu zanemarenih muslimanskih dužnosti. Tako navodi kako je dobra vladavina obuhvatniji koncept od vladavine prava (*sijade l-kanun*). Vladavina prava stari je ljudski ideal s dvjema vizijama: po jednoj je pojedinac prije svega adresat prava, a po drugoj se vladavina prava dovodi u usku vezu s ljudskim pravima. Glavna uloga vladavine prava ogleda se u zaštiti građana od arbitrarnih i nepredvidivih odluka vlasti. Građani, prema rezultatima istraživanja, pribjegavaju samocenzuri iz bojazni da ne budu kažnjeni za nešto što su mislili da je u domenu njihovog izbora. Tome doprinose fraze u ustavima muslimanskih zemalja i dokumentima Organizacije islamske solidarnosti i brojnim muslimanskim deklaracijama „u skladu sa zakonom“ i „u pravilu“, koje obesmišljavaju sve odredbe o pravima i slobodama građana. U ovom poglavlju pojašnjava se da dovoljno precizan propis jeste onaj koji može oblikovati ponašanje adresata, da propisi moraju biti javno poznati a svi građani jednaki pred zakonom. Navedene principe autor u sljedećem odjeljku knjige – „Vladavina prava u islamskoj tradiciji“ identificira kroz mnoštvo primjera posebno iz života prve dvojice muslimanskih halifa, Ebu Bekra i Omera, kao utemeljitelja dobre vladavine muslimana koja je prepoznata kao politički ideal u prvih dvanaest godina muslimanske vlasti nakon Poslanika, a.s. Kur'an poziva pravnoj sigurnosti i vladavini prava na način da Bog ne kažnjava prije nego saopći ljudima normu te da muslimani u vlastitoj ortopraksiji slijede određenu školu šerijatskog prava (*mezheb*) s ciljem postizanja veće preciznosti propisa i predvidivosti postupaka. Na taj način, smatraju poznavaoци islamske političke misli, dolazi do sklada između slobode mišljenja i kreativnosti u moralno-pravnim pitanjima s potrebom veće preciznosti i predvidivosti. Autor osuđuje postupke dijela savremene uleme koja se voli pohvaliti Medinskim ustavom, a potpisuje deklaracije podrške lošoj vladavini usljed nepostojanja ili nepridržavanja ustava određene muslimanske zemlje. U govoru o javno proklamovanim pravnim normama, čitamo kako je znanje uvjet vjerovanja i odgovornosti, a neznanje izgovor i osnov za oslobađanje od odgovornosti. U dijelu o jednakosti pred zakonom apostrofira se kako Muhammed, a.s., nikada sebe nije izuzimao od propisa niti je smatrao da je iznad zakona. Autor to argumentira uglavnom dobro poznatim primjerima iz

njegovog života u slučaju, naprimjer, kada kod Poslanika lobira njegova voljena osoba (Usama) da se kradljivcu umanjí zakonska sankcija, kasnije u praksi prve dvojice halifa i brojnim primjerima koji potvrđuju duboku ukorijenjenost načela jednakosti pred zakonom među prvim muslimanima. Jedina skupina koja po porijeklu uživa poseban tretman u islamskoj tradiciji jeste Poslanikova porodica. Navedeno je više upечатljivih primjera iz ranog perioda islama o neovisnom sudstvu i mogućnosti da kadija sudi i onome ko ga je postavio s obzirom na to da nastupa u ime zajednice muslimana. U studiji se snažno zagovara pravda na Ibn Kajjimovoj i Ibn Tejmijijinoj teoriji uspjeha u ljudskim poslovima. Upozorava se na slijepo slijedenje pretpostavljenih i dužnost pokoravanja samo u onome što je poznato kao dobro (*ma'ruf*). Ovaj rad nije se bavio definiranjem mehanizama koji definiraju dobro u slučaju različitog viđenja načina vladavine od strane vlasti i građana, već se govori o načelima i principima dobre vladavine kakvih je manje ili više bilo u različitim periodima islamske civilizacije. Na kraju drugog poglavlja, u odjeljku „Vladavina prava u muslimanskom svijetu“, kazuje se o muslimanskom deficitu vladavine prava, o jazu između islamskih ideala i muslimanske stvarnosti, o tome da se muslimani nikada nisu dovoljno žrtvovali za te ideale i malom broju Ilhamija kroz vrijeme i događaje, o nedopustivo malom broju muslimanskih studija o ovoj temi i stanju svijesti i znanja o jednoj od najvažnijih tema savremene pravne i političke misli.

U trećem i posljednjem poglavlju knjige – „Profesionalizam i etika javnih službenika“ (str. 91–123) kazuje se o profesionalizmu kao vrhovnoj vrijednosti i šerijatskom pravilu „pribavljanja koristi i otklanjanja štete“ na principu meritokratije i sukusa pravedne politike i dobre vladavine. Odjeljci ovog poglavlja: „Depolitizacija javne službe“, „Meritokratsko upošljavanje i promocija“, „Odgovornost javnih službenika“, „Sukob interesa“ i „Transparentnost“ kazuju o tome da je loša vladavina izdaja Allaha i Poslanika. Sposobnost i povjerenje se, čitamo u studiji, rijetko sastaju u jednoj osobi, a vrhovni kriterij nije volja vlasti, već su to interesi islama i muslimana.

U „Završnim mislima“ (str. 125–129) autor navodi da je knjiga identificirala neke islamske tekstove, načela i pojmove kao i presedane iz ranije historije islama koji mogu poslužiti kao temelj za razvoj islamski utemeljenog koncepta dobre vladavine. Možemo se složiti s ovom konstatacijom i čestitati autoru na laskom i jasnom štitvu o zapuštenoj i zamršenoj temi o muslimanima i načinima vladavine. Na kraju, autor poziva na prepoznavanje zloupotrebe islamskih tekstova i prava o temi dobre vladavine kao nadopune političkim i pravnim razmišljanjima iz 20. stoljeća. Autor podvlači da načela izložena u ovoj knjizi ne vrijede samo za državu i njene institucije već i za druge organizacije od općeg interesa, odnosno za sve što je javno.

Na kraju rada data je bibliografija sa 148 izvora iz temeljnih islamskih naučnih oblasti i savremene političke misli općenito, a islamske posebno, koji nedvojbeno ukazuju na širinu pristupa autora u obradi ove teme.

Nakon čitanja knjige možemo se složiti s autorom da bi se zapravo čitavo djelo dalo sažeti na sljedeći način: Praktična zahvala na blagodati vlasti jeste dobra vladavina. Knjiga je pisana s pozicije islama pri čemu se ne gubi iz vida sekularni uklon prema temi, što je čini jako utemeljenom i izbalansiranom studijom. Prof. dr. Ahmet Alibašić, kao alim sa stavom, odmjereno i utemeljeno zbori o temi dobre vladavine. Nadamo se također da će se u skorijoj budućnosti javiti istraživači koji bi ponudili komentar navedenih načela u svjetlu konkretnih ličnosti i događaja s obzirom na to da su nam se određene dionice knjige doimale kao *metn* klasičnih djela na koji su se kasnije javljali brojni komentari (šuruh). Vjerujemo da će doći vrijeme u kojem će ideal dobre vladavine biti osnova boljeg života *ummeta*, koji nikada nije prestao da se trudi i koji nije odustao od poštivanja pravde, cinici bi kazali, unatoč muslimanima.

Senad Ćeman